УДК:82(07)

Абдубалиева Б.Ж.

К.Тыныстанов атындагы ЫМУ

БҮГҮНКҮ КҮНДҮН АДАБИЯТ САБАГЫ

Макалада бүгүнкү күндө адабият сабагын окутуунун усулдук маселелери козголгон, адабият сабагы эртеңки келечек ээлерин тарбиялоодо эбегейсиз чоң кызматты аткарат.

Адабият кайсы гана эл болбосун адам баласын гумандуулукка тарбиялоонун эң негизги куралы болуп саналат. Адабиятсыз, дегеле, искусствосуз жашоону элестетүү мүмкүн эмес.

Адабият - бардык калган өнөрдөн өзгөчөлөнүп жамандыкты алыстатып, жакшылыкка үндөгөн өзүнчө бир кең дүйнө. Байыркы гректердин, римдиктердин мифтеринен баштап, теңдешсиз «Манас» эпосу, элдик дастан, макал-лакап, санат-насияттар түбөлүктүү жашап келе жатканы тегин эмес чыгар.

Өлкөбүздө билим берүү жаатында мезгил талабына ылайык окуу процессинде инновациялоо маселелери алгылыктуу жолго коюлган. Демократиянын шарданы билим берүү тармагына да чоң таасирин тийгизди. Мектептерде, жогорку окуу жайларында интерактивдүү метод пайда болду. Ар бир жаңы иштин өз түйшүгү, түшүнбөстүгү болбой койбойт. Анын сыңарындай, интерактивдик методдордун дагы билим берүү системасына сиңип кетиши оңойго турган жок.

Салттуу окутуу процесси менен жаңы технологиялардан болуп эсептелген интерактивдүү методду айкалыштырып билим берүүнүн сапатын жогорулатууну республикабыздын алдыңкы мугалимдери ишке ашырып жатат. Интерактивдүү методдор өнүккөн өлкөлөрдө көп жылдардан бери окутулуп, өзүнүн үзүрлүү жемишин берип келет. Кезинде интерактивдик методдордун пайдасы канча, аны окутуунун зарылдыгы барбы, балдарды бузуп албайбызбы, батышты тууроо керекпи деген өңдүү көптөгөн суроолор туулбай койгон жок.

Албетте, интерактивдүү методдордун дагы билим берүүдө оң, терс жактары болду. Терсинен оңу басымдуулук кылганы үчүн бул метод сабак өтүүдө, окуу куралдарын чыгарууда өзүнүн алгылыктуу жактарын айгинеледи.

Интерактивдүү методдор боюнча адабияттар өтө жетишсиз, аз санда болгондуктан, бул методдор жөнүндө түшүнүгү жок, маалыматы жетишсиз мугалимдерибиз али да кездешет.

«Баланы башынан»,- деп элибиз кеменгерлик менен айткандай, балага руханий гүлазыктын үрөнүн мектеп босогосун аттаган күндөн баштап сепкенибиз эң олуттуу маселе экендигин ата-эне да, мугалим да, коомчулук да түшүнүп калды. Ааламдашуу ажыдаардай оп тартып келе жатканда, эзелтеден ата-бабабыз муундан-муунга сактап келген асыл нарк, ата салтын сактоо жана урпактарга өткөрүп берүүдө кыргыз адабияты сабагына ишеним артылат.

Бала мектепте окуп жүргөндө ар өнөргө, илимге, техникага кызыгуусу башталары баарыбызга маалым. Окуучунун адабиятка кызыгуусун ойготуу же алыстатып ойрон кылуу аны окуткан мугалимге байланыштуу.

Илимдин залкар корифейлеринин бири, 22 жашында философия илимдеринин доктору деген илимий даражага ээ болгон К. Маркс адабият менен жаны бирге болуп, жалгыз жүргөндө Гетедей улуу акындын ырларын айта берчү экен.

Улуу Ленин адабият классиктеринен Толстой менен Чеховдун, Пушкин менен Крыловдун Гоголь менен Щедриндин, Чернышевский менен Тургеневдин чыгармаларына бийик баасын берип, Толстойду улуулардын улуусу, залкарлардын залкары деп атаган. Өмүрүнүн акыркы мүнөттөрүндө сүйүктүү жазуучусу Джек Лондондун чыгармасын окуп берүүнү Надежда Константиновнадан өтүнүп, чыгарманы угуп отуруп, жарыкчылык менен кош айтышкан экен.

Демек, адабият - адамдын жүрөк түпкүрүндөгү музасын ойготуп, көңүл кушун көккө учуруп, акыл-сезимди аруулукка шыктандырган түгөнгүс кенч. «Театр – кийим илгичтен, мектеп – мугалимден, жогорку окуу жайы – кабыл алуучудан башталат»

деген кеп бар эмеспи. Баланын келечеги алган билимине, жөндөм шыгына жараша туура алган багытына, эң негизгиси ушунун баары окутуп тарбиялаган устатына байланыштуу болот эмеспи. Ушундан улам: «Адам перище менен жырткычтын ортосунда жашайт. Жырткыч болору же перище болору тарбияга байланыштуу» - деп айткан Томас Манндын акылман кеби эске түшөт. Али кабыргасы ката элек жаш баланы оң жолго салып, турмушуна туура багыт берүү үчүн мугалимдин опол тоодой эмгеги жумшалат. Бүгүнкү биз билим тарбия берип жаткан балдар XXI кылымдын эң билимдүү, адамкерчиликтүү, мыкты адамдары болуш үчүн биз, устаттар, дагы шакирттерибизге ар тараптан үлгү болушубуз абзел.

Эртеңки келечек ээсин тарбиялап адам кылууда мугалимге эбегейсиз чоң түйшүк жүктөлгөн. Мугалим ушундай ыйык ишке жан-дили менен гана берилип киришсе, өз вазийпасын аткарган болот. Гете: «Бала окуткандарды окутуучу дейбиз, бирок алардын баары эле устат деген улуу наамды алууга акысы жок»,- деп ачуу чындыкты айткан. Адабият сабагы кыргыз улутун улут катары сактап калууда кыргыздын кыргыз экендигин айгинелеп турууда олуттуу мааниси бар. Мына ушундай улуу милдетти аркалаган бүгүнкү күндүн кыргыз адабияты сабагы кандай болушу керек деген суроо туулат.

Бүгүнкү күндүн кыргыз адабияты сабагы мазмундук жактан жаңыланып, турмуш шартка жараша улуттук жана эл аралык талаптарга жооп бере алгыдай болушу зарыл. Окутууну инновациялоо, окутуунун технологиясын жаңылоо, окуучулардын кызыкчылыктарын камсыз кылуу күндүн темасы болуп саналат.

Кыргыз адабиятын инновациялап окутуунун өзүнө тийиштүү өзгөчөлүгү бар:

- адабият сабагында окуучу көркөм адабият менен искусствонун байланышын түшүнүп, алган билимдерин маалымат менен гана чектеп койбостон, ар кандай кырдаалда туура жыйынтык чыгара билет;

- алган билимин сынчыл кабыл алып, салыштырып, өз бүтүмүн чыгарып, талдап, сабаттуу жаза билип, көркөм ойлоого жетишет;

- ар бир сабакты окуучу ата-бабаларыбыздан бери карай келе жаткан салт-санаабызды танбай, улууларды урматтап, кичүүлөрдү ызааттап, көп угуп, көп иштөөгө көнүгүшөт.

- ар бир баланын мүмкүнчүлүктөрүн эске алып, жөндөм шыгына жараша багыт берилет;

- турмушта жакшы-жаманды ажырата алгыдай билим, тарбия алууга жетишүүсү каниет;

- кыргыз адабияты предметинде элдик адабий, маданий көркөм мурастарын кеңири өздөштүрүп, дүйнөлүк адабият менен таанышып, баалуулуктарды таанып-билип үйрөнөт;

- өтүлгөн ар бир сабакты ошол чыгарманын идеясын, касиетин, сөз баалоо чеберчилигин, сөз маанисин түшүнүп, жан дүйнөсүн байытат;

- мугалим да, окуучу да биргеликте чыгармачылык менен эркин иш аракет жүргүзгөндө адабиятка болгон кызыгуусу артат. Окуучулар өздөрү дагы калем кармап, чыгарма жаратууга дилгирленишет.

Бүгүнкү күндүн адабият сабагын жогорку деңгээлде өтүш үчүн мугалимдерибиздин билим деңгээли негизги нерсе экендигин тана албайбыз. Бүгүнкү күндүн адабият сабагында мугалим сабак процессин алып барууда сынчыл ойлом методикасынын чакыруу баскычы, ойлоп түшүнүү жана артка кайтуу деген үч баскычты бири-бири менен айкалыштырып өтүүсү жакшы натыйжа берери практика жүзүндө көрүнүп калды. Аталган үч баскычтардын ар биринин өзүнчө максаттары бар. Ошол үч баскыч жуурулушуп, бир бүтүндүктү түзгөндө гана окуучу талапка ылайык билим алып, кыргыз адабияты сабагы өз максатына жетет.

Чакыруу баскычында акыл-эс чабуулун колдонуп, окуучулар өтүлүүчү жаңы

маалыматтын мазмунуна карата ой жүгүртүшүп, кызыгуусу пайда болот. Мугалим темага ылайык окуучуларга эки же үч суроо менен кайрылып, балдарды ойлонууга, билгендерин жанындагы жолдошу менен баарлашууга багыт берет. Окуучу өтүлүп жаткан темага байланыштуу билгендеринин баарын эсине түшүрөт. Бул баскычта мугалим «жол көрсөткүч» кызматында болуп, окуучуларды ойлонууга чакырат. Аларды кунт коюп угуп, өзү аягында гана жыйынтык чыгарат.

Окуучу же студент өтүлүүчү темага карата билгендерин анализдеп, өзүнүн канчалык даражада билээрин аныктайт. Качан гана акыл-эстүүлүк менен негиздүү, максаттуу жана сынчыл ойлогондо, окуу процессине активдүү катышат. Билгендерин оозеки жана жазуу түрүндө билдире алганда, билиминин деңгээлине жыйынтык чыгарат. Мугалим окуучулардын кызыгуусун ойготуп, максаттуу иштешин жандандыра ала, окуучулар активдүү иш жүргүзө алышат.

Ойлоп түшүнүү баскычы. Бул баскычта окуучу жаңы материал менен таанышат. Таанышуу текстти окуу түрүндө, видеофильм көрүү түрүндө, маалыматты угуу же тажрыйба жүргүзүү түрүндө болушу мүмкүн. Өтүлүүчү теманын алкагында мугалим чыгармачылык менен изденип сабак өтүүсү эң негизги орунда турат. Бул фазада үйрөнүүсү, өз алдынча жигердүү иш аракет жүргүзүүсү зарыл.

Артка кайтуу баскычы. Окуучулар жаңы билгендерин бышыктап, алган маалыматтары боюнча жыйынтык чыгарышат. Ушул учурда окуучу жаңы билимдерди өздүк кылып менчиктей алат. Окууда кунт коюп угуу гана негизги орунда турарын окуучулар ушул баскычта түшүнүшөт. Алган жаңы билимдерин окуучу өз сөзү менен түшүндүрүүгө далалат кылып көрүшү керек. Кабыл алуу, түшүнүү жөндөмү ар кимде ар кандай болгондуктан, мугалим окуучуга мүмкүндүк бериши зарыл. Окуучулар бири-бири менен, жалпы класс менен өз ой-пикирлерин бөлүшүүгө жетишип, жандуу баарлашуу жүрөт.

Пландаштыруу. Мугалим сабакты пландаштырууда мурунку иш тажрыйбасына адабияттарга таянып, окуучулардын жаш өзгөчөлүгүн эске алып, максат-милдеттерин тандап алат. Японияда билим берүү тармагында кесиптик өнүгүүнүн төмөнкүдөй модели бар: бир багытта сабак берген мугалимдер (математиктер, адабиятчылар, химиктер ж.б) биргеликте теманы тандашып, окутуунун максатын аныкташып, сабактын планын иштеп чыгышат. Планды мугалимдер тажрыйбаларынын негизинде ондоп, өзгөртүлөрдү киргизип, даярдаган соң мугалимдердин бирөө такталган план боюнча сабак өтөт. Топтун калган мүчөлөрү сабакка катышып, байкоо жүргүзүп отурушат. Акырында сабактын планын баалашып, ийгилигин, кемчилигин анализдешет. Жыйынтыгында башкалардын ой-пикирлерин угуп, тажрыйбалары менен бөлүшүп, башка мугалимдерге иштерин жайылтышат.

Окуучулардын же студенттердин сынчыл ойломун өстүрүүгө убакыт, мүмкүнчүлүк берип, жандуу болушуна өбөлгө түзүп, жеке керт башын кемсинтүүдөн, басмырлоодон алыс болуп, ишенимин арттыруу зарыл. Аудиториялардагы социалдык шарты ар кандай, мүнөздөрү ар түрдүү, жоош, тентек, кабыл алуусу жай, тез ойлонгон, шамдагай, кыймыл-аракети жай, көп сүйлөгөн окуучулар менен мугалим алдына койгон максаттарына жетүүсү эң татаал. «Сүйлөй сүйлөй чечен болот, көрө-көрө көсөм болот» дегендей изденген мугалимде акырындык менен ийгиликтер жаралып, тажрыйба топтолот.

Сабактын таасирдүүлүгүн, ийгилигин арттыруу үчүн мугалим окуучулардын кызыгуусун эске алып, пландаштырышы керек. Сабакка чейин мугалим кандай максат, милдеттерди ишке ашырарын, окуучуларын эмнени билиши керек экендигин, маалыматтарды кайсы булактардан аларын, тексттерде тапшырмаларды тандоону пландаштырат. Сабакта окутуунун кайсы формасын, кандай методдорду колдонорун, окуучулардын эмгегин баалоодо кандай критерийлерге таянарын аныктайт.

Сабактын планын жазууда максат ачык, так көрсөтүлүп, логикалуулук сакталып, практика менен байланышып, предметтер менен интеграцияланышы эске алынат. Окуучуларды активдештирүү, топтордо иштөөнү уюштуруу, окуучулардын жөндөмдөрүн эске алуу, суроолорду берүү мугалимдин тажрыйбасына, билимине байланыштуу ишке ашат. Сабакта мугалим окутуунун усулдарын колдонуу менен маалыматтарды берип, кайтарым байланышты түзүп, окуучулардын өз алдынча, топто иштөөсүн уюштуруп, ресурстарды колдонуп, убактты туура пайдаланып, окуучулардын иштерин баалайт. Окуучулардын иштерин баалоодо төмөнкү критерийлерди эске алабыз:

- жаңы маалыматты түшүнө алышына;
- коюлган тапшырманы так аткарышына;
- топтордо иштөө аракетине;
- суроолорду беришине.

Сабактан кийин мугалим сабак учурундагы иш аракеттерине анализ жүргүзүп, өзүнө өзү сын көз караш менен карап, кемчиликтерин оңдойт. Окутуунун кайсы усулдары, иштердин формаларын, баалоонун ыкмаларын колдонуусу канчалык даражада ийгиликтүү болорун түшүнөт. Сабактын натыйжалуулугун дагы жакшыртуу үчүн кандай толуктоо, өзгөртүүлөрдү киргизерин пландаштырат.

Бүгүнкү күндүн адабият сабагы коомдун азыркы талаптарына толук жооп бере алгыдай болуп, сабакка чейин да, сабак учурунда да, сабактан кийин да билим берүүдө интеллектуалдык көрөңгөнү, таалим-тарбияны, этиканы жуурулуштурууну, изденүүнү талап кылат.

Адабияттар:

1. Алымов Б. Тандалган эмгектер. – Бишкек, 2012.
2. Байгазиев С. Окутуунун интерактивдүү методдору. – Бишкек, 2004.
3. Батаканова С., Ишекеев Н. Көркөм чыгармаларды окутуунун методикасы. - Бишкек, 2014.
4. Методика преподавания литературы. /Под. ред. З.Я.Рез. – Москва, 1988.
5. Салаев Ө. Окутуунун интерактивдүү усулдары. – Бишкек, 2007.